

tó írott-nyomatott bölcsességeket az érvelések hatékonyságát növelni hivatott, gyakran kézírásos közhelygyűjtemények őrizték meg. Ez a *Hamlet* pillanata, amikor a nyomtatott tudás nyomon követhetően, a szentenciagyűjteményeknek köszönhetően bekerül mindennapi asztali-szóbeli, laikus és politikai érvelésekbe. Ez az a bő tízéves „pillanat”, amely majd a harmincéves háború kezdetével, illetve a nyomtatott hírek és kommentárok terjedésével megváltozik. Kiséry erre a különös egyensúlyi helyzetre világít rá, az angol közéleti diskurzus kultúrájának megszületésére.

Kiséry sörház- és tavernakultúrával indító bevezetője a politikai diskurzusban laikusként vagy nézőként részt vevő térdnadrágos Erzsébet-koriakat helyezi kontextusba, és ugyanő hozzájuk ér vissza a szentenciagyűjtő, notesztulajdonos Edward Pudsey alakjával.

John Marston figurája, Sir Fortune társadalmi különbségeket fogalmaz meg az alkoholfogyasztási szokások alapján, a bumfordibb sörház és a szofisztikáltabb eszmecserére alkalmasabb taverna említésével – számára a vastag sörhab az üres beszéd szimbóluma, s nem véletlenül kapcsolja össze monológiában a bordói nedűt az udvari hírekkel.

Olvasóként élvezem, hogy Kiséry nem szabadult meg az alkoholbeli különbségtételtől, sem a vastag sörhabtól, sem a bordóitól, sőt. A szofisztikált, kifinomult, szellemes érvelés azonban nem a sörözőben, hanem az otthon vagy tavernában bort fogyasztók sajátja, azoké, akik a politikát, mint a megszerezhető ismeretek egy kiemelt területét, mint szakmát és mint magas fokon művelhető mesterséget/művészetet fogják fel. Sir Fortune számára egyébként a parttalannak tűnő témát, a közéleti politikai beszélgetések születését, a politikai diskurzust mint státuszjelölő lehetőséget körülírhatóvá és megfoghatóvá tette.

Worlds of Hungarian Writing

NATIONAL LITERATURE
AS INTERCULTURAL EXCHANGE

Edited by András Kiséry, Zsolt Komáromy and Zsuzsanna Varga. Farleigh Dickinson University Press, Madison-Teaneck, 2016. 272 old., \$ 95

Nincs könnyű dolga az angol anyanyelvű olvasónak, ha már olvasott pár angolra fordított magyar regényt, ami kíváncsivá tette a magyar irodalomtörténetre. Angol nyelvű magyar irodalomtörténeti művet lehet ugyan találni, de közülük kevés jelent meg brit vagy amerikai kiadónál, így pedig beszerzésük nehezkesebb. A *Worlds of Hungarian Writing* kötet valószínűleg az amerikai kiadónak köszönhető könnyű elérhetőségét jelzi, hogy a Google Bookson is megtekinthető egy részlete.

A szerkesztők e munkát John Neubauernek, a Kelet-Közép-Európa irodalmaival foglalkozó tudósnak ajánlották. Neubauer és Marcel Cornis-Pope 2010-ben kiadott komparatív kelet-közép-európai irodalomtörténeti művükkel (Marcel Cornis-Pope – John Neubauer [eds.]: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*. Vol. IV: *Types and Stereotypes*. John Benjamins Publishing Group, Amsterdam–Philadelphia, 2010.) újfajta irodalomtörténetben kívánták feltérképezni a regionális irodalomtörténetek lehetőségeit és problémáit, és meg akarták írni Kelet-Közép-Európa első transznacionális irodalomtörténetét. A könyv középpontjában az a kérdés áll, hogy az egyes nemzetek irodalomtörténetei miként kapcsolódnak a régióban zajló történésekhez. A jelen kötet tizenkét tanulmánya részben ehhez az elgondoláshoz kötődik, hiszen nem átfogó magyar irodalomtörténet angol nyelven, hanem – különböző szempontokból – a magyar irodalom külföldi kultúrákkal fennálló kapcsolatának vizsgálata regionális és globális szinten. Kiséry András és Komáromy

Zsolt a bevezetőben kijelenti, hogy bár e kapcsolattal korábban is gyakran foglalkozott a magyar irodalomtörténet, de mindig a nemzeti irodalomtörténet keretében; a közelmúlt kutatási eredményei viszont lehetővé tették, hogy a nemzeti narratíváktól eltávolodva, az interkulturális kapcsolatok váljanak az irodalomtörténet szervező elvévé. A magyar irodalmat nem egyetlen egységként kezelik, nem annak koherens történetét kívánják elbeszélni, hanem a magyar irodalom önálló – de természetesen sokszor egymással is érintkező – kis világait vizsgálják.

A kötet a modern magyar irodalomra koncentrálna, abból a modernizmusfogalomból kiindulva, amely a kezdetet az 1870-es évekhez köti. Az első tanulmányok viszont – főleg az előzmények miatt – pár évvel, évtizeddel korábbi jelenségeket is tárgyalnak. A témák: a külföldi írók magyarországi fogadtatása, a fordítások, az emigráns szerzők és a kultúrák közötti áttételesebb kapcsolódások. A kötet felépítése is ezt a sokszínűséget tükrözi: a szövegek nem szerveződnek fejezetekké, nincsenek tematikus egységek, a tanulmányok egymásutánja az időrendet követi. Ez az elrendezés azonban kevésbé segíti a magyar kultúrával csak ismerkedő olvasók eligazodását.

A tizenkét szerző közül sokan külföldi egyetemen dolgoznak: Bácskai-Atkari Júlia a University of Potsdam, Kiséry András a City College of New York (CUNY), Vashegyi MacDonald Ágnes a Simon Fraser University és a vancouveri Columbia College, míg Varga Zsuzsanna a University of Glasgow oktatója. De egy nem magyar, a szöveg és a fényképezés kapcsolatával foglalkozó tudós, Lauren Walsh is publikált a kötetben. Segítségével egy kívülálló szemével láthatunk rá a magyar kultúrára, a kortárs magyar irodalomra és azon belül Nádas Péter műveire.

Vajon kikből állhat a megcélzott olvasóközönség? Egyáltalán kiket érdekelhet a magyar kultúra ilyen mélységű tanulmányozása? Természetesen ott vannak a világhírűvé vált magyar próza (az angolra fordított Kertész Imre, Nádas Péter, Szabó Magda, Dragomán György)

olvasói. A potenciális olvasóközön-séghez tartoznak még a kelet-közép-európai irodalommal szakmai szinten foglalkozók. Magyar irodalommal vagy magyar kultúrával foglalkozó kurzusokat tart például az amerikai Indiana University, a német Humboldt-Universität, az angol University College London, az osztrák Universität Wien, és ez a kötet akár szakirodalomnak is tekinthető ezekhez a kurzusokhoz.

Gyökeresen eltérő várakozásokkal veheti kézbe ezt a könyvet a magyar irodalmat még kevéssé ismerő, de érdeklődő olvasó és a magyar irodalommal elmélyülten foglalkozó szaktudós. Míg az előbbinek valószínűleg szüksége lenne tájékoztatásra a korszak magyarországi történeti folyamatairól és bennük a magyar irodalom helyzetéről, az írók szerepéről, műveik fogadtatásáról, a magyar irodalmat jobban ismerők ezt nem igénylik. A kötet tanulmányai a várakozások e kétféle rendszere között mozognak, de a mérleg inkább a magyar kultúrában jártasak javára billen, az ő szűkebb körükhöz szólnak igazán a szerzők. Ám talán egy általános fejezet elkelt volna a magyar irodalom történetéről, esetleg magyarázó jegyzetekkel – anélkül, hogy engedni kellett volna a szakmai igényességből.

Jól megírt, változatos, izgalmas témákkal foglalkozó tanulmányok olvashatók a kötetben. A szerkesztők célja, hogy az interkulturális kontextusok bemutatásával megnyissák a magyar irodalmi kultúrát a külföldi olvasók előtt, bemutatva, milyen utakon miként mélyíthetik el a nemzeti irodalmi kultúra megértését ezek a kontextusok. Az interkulturális kapcsolatokat nem külső, befolyásoló tényezőnek tekintik, hanem a nemzeti kultúra egyik összetevőjének. További cél a már nemzetközileg ismert magyar irodalmi művek kontextualizása és hírnevük növelése. Ez igazán nemes vállalkozás, hiszen a globalizáció korában rendkívül fontossá vált a nemzetközi láthatóság.

A bevezető izgalmas és adatokban gazdag összefoglalást is nyújt a magyar irodalom nemzetközi és interkulturális kapcsolatairól, a magyar irodalomtörténet-írásról,

a külföldi irodalom magyarországi fogadtatástörténetének helyzetéről, a hazai összehasonlító irodalomtudomány kezdeteiről. A szerkesztők azt tapasztalták, hogy az angolszász világban egyre nagyobb az érdeklődés a magyar irodalom iránt, talán mert reflektál a világirodalmi trendekre és hagyományokra. A külföldi népszerűség a magyar irodalmi életre is visszahat: Krasznahorkai László, Márton László, Kun Árpád, Bán Zsófia és Barnás Ferenc művei is mind szövevényes interkulturális kapcsolatokba ágyazódnak, de talán a legérdekesebb és leglátványosabb Kertész Imre és Esterházy Péter műveinek esete. Míg Kertész Imre Nobel-díja nagyban átrendezte a *Sorstalanság* magyarországi fogadtatását, és vitát kavart a szerző kulturális és nemzeti identitásáról, Esterházy Péter *Estije* német fordításának megjelenése közel esett Kosztolányi *Esti Kornéljának* németországi publikálásához, így azután a Kosztolányi műve által inspirált – annak ismerete nélkül kevéssé értelmezhető – alkotás is érvényesülhetett a nemzetközi piacon. Kosztolányi németországi sikerét Esterházyhoz az egyik *Esti Kornél*-kiadáshoz írt utószava is elősegíthette.

A kötetben szereplő tanulmányok egyik típusa az interkulturális kapcsolatok általánosabb kérdéseivel, a másik egy-egy konkrét megjelenésével foglalkozik. Az előbbiek közé tartozik Bácskai-Atkári Júlia tanulmánya a magyar verses regényt formáló nemzetközi hatásokról, Varga Zsuzsannáé a XIX. századi magyar irodalmi élet fontos női szereplőiről, Túry György Lukács György munkáinak újbóloldali értelmezéséről, Hites Sándoré a XX. századi magyar emigrált irodalomtudósokról, Horváth Györgyié az 1990 utáni magyar irodalomtudományról, valamint Demény Tamásé a roma és az afroamerikai irodalom és zene összefüggéseiről. Wordsworth magyarországi hatástörténetével foglalkozik Komáromy Zsolt, Ruttkay Veronika Robert Burns egy művének két magyar fordítását elemzi, interkulturális szempontból vizsgálja Ágnes Vashegyi MacDonald Szerb Antaltól *A királyné nyakláncát*, Zsadányi

Edit pedig Kelet-Európa, a Kelet és a Nyugat megjelenését Krasznahorkai műveiben. Lauren Walsh már említett írása az emlékezet, a fénykép és a szöveg kapcsolatát vizsgálja Nádas Péter két rövidebb művében, a *Saját halálban* és *A fotográfia szép történetében*, Orbán Katalin összehasonlító elemzést ad Esterházy Péter *Harmónia Caelestis* és Donald Barthelme *A Holtapa* című könyvéről.

A tanulmányok közül kiemelkedő Varga Zsuzsanna, Bácskai-Atkári Júlia, Demény Tamás és Horváth Györgyi írása. Ezek a tanulmányok szokatlan, újszerű kérdéseket vizsgálnak mai nézőpontból, és gyakran külföldi szakirodalomra, elméletekre építenek, amelyek még csak beépülőben vannak a magyar irodalomtudományba. Varga Zsuzsanna a 19. századi irodalmi világban vizsgálja a nők irodalmi mediátor szerepét, mintegy beemelve a kánonba a kevésbé elismert női szerzőket. A magyar íróknak tanulmányozása már elkezdődött Fábri Anna *A szép tiltott táj felé. A magyar íróknak története a két századforduló között (1795–1905)* című kötetével, a nők kulturális mediatori tevékenységével még nem foglalkoztak (76. old.). Varga három kulturális mediátor nő tevékenységét elemzi, Pulszky Theresáét, Jósika Júliáét és Kánya Emíliaét. Míg Pulszky Theresáé és Jósika Júlia férjével együtt emigrált, és írásaikkal a magyar kultúra mellett az 1848–49-es forradalom és szabadságharc magyar szempontú narratíváját is terjesztették, Kánya Emília, a *Családi kör* szerkesztőjeként a külföldi (női) irodalom népszerűsítésében játszott nagy szerepet. A tanulmány a három nő tevékenységének bemutatásával a XIX. századi nők irodalomban és kultúrában betöltött szerepének feltárásához kapcsolódik. Ez az angolszász kultúrában már megtörtént, de Magyarországon még folyamatban van, és így egyszerre kapcsolódik a külföldi kutatásokhoz, és mutatja be, hogy egy másfajta közegben milyen lehetőségeik voltak a nőknek az irodalmi világban.

Bácskai-Atkári Júlia tanulmánya a gyakran kutatott magyar verses regényt Byron *Don Juan*éhoz és Puskin *Anyeginjé*hez köti, így a

magyar verses regényeket, főképp az írás középpontjában lévő Gyulai Pál *Romhányját*, Arany János *Bolond Istókját* és Arany László *A délibábok hőseit* is elérhetővé teszi a külföldi olvasók számára, és új szempontokat hoz be az értelmezésbe.

Demény Tamás két, igen távolinak tűnő témát, a roma és az afroamerikai irodalmat és zenét helyezi egymás mellé. Demény úgy véli, hogy a két kisebbség kultúrája, legalábbis jelenkori kultúrája között kapcsolat van, a romák az afroamerikai kultúra megjelenéseire reflektálnak, sőt példának tekintik. A magyar roma alkotók közül Lakatos Menyhért, Péliné Nyári Hilda és Tristan Schwartz műveit vizsgálja, és veti össze a roma rap, elsősorban a Fekete vonat zenekar alkotásaival. A magyar irodalomtudomány nem fordít nagy figyelmet a roma alkotók műveire, ez a tanulmány viszont a vizsgálat körébe emeli ezeket a regényeket is, és az afroamerikai művek elemzésekor is használt elméleteket alkalmazza, emellett megmutatja, hogy miként fejezi ki az irodalom a kisebbségi élethelyzetet és a hibrid identitást. Emellett a roma és afroamerikai rap és hip hop zenében már feltárt hasonló művészi kifejezési módokat keresi az irodalomban is, Richard Wright és Lakatos Menyhért műveiben a rekontextualizáció és az identitáskonstrukció, Zora Neale Hurston és Péliné Nyári Hilda alkotásaiban a helyszínek működése, míg Tristan Schwartz *Katika cigányéletével* kapcsolatban a hibriditás áll a vizsgálódás fókuszában. A rapzenében megfigyelt hasonlóságok irodalombeli megjelenésének vizsgálata újszerű téma, és remekül mutatja, miként hatnak egymásra a különböző művészeti ágak, és mennyire működhetnek hasonló módon a dalszövegek és az irodalmi szövegek egy-egy téma ábrázolásában.

Horváth Györgyi az 1990 utáni irodalmi élet változásaival, illetve ezek hiányával foglalkozik, így feltárva a közelmúlt történéseit, a berlini fal lebontásának magyar kultúrára gyakorolt hatását. Horváth úgy véli, hogy 1990 után azon nyugati elméletek és módszertanok, amelyek korábban a politikai berendezkedés miatt nem épülhettek be a magyar tudomá-

nyos világba, lassan Magyarországon is teret hódítottak, de az esztétikum politizálódásához kötődő teóriák sok ellenérzéssel néztek szembe, és gyakran irányultak próbálkozások a politikától való elválasztásukra. A rendszerváltás előtt sok irodalomtudós választotta azt a taktikát, hogy a kutatott kérdéseket teljesen elválasztotta a politikai ideológiáktól, ez a távolságtartás pedig az 1990 utáni irodalomtudományon is nyomot hagyott. Két olyan műről ír, amelyek témájukban a feminista irodalomkritikához kapcsolhatók, de – különböző taktikákkal – mégis eltávolodnak tőle, Kovács Eszter eredetileg szakdolgozatként írott tanulmányáról és Gács Anna doktori disszertációjáról. A választás megmutatja, hogy a politikamentesség igénye, a nyugati elméletekkel szembeni óvatosság a fiatal kutatók tevékenységét is mennyire meghatározza. A feminista irodalomkritika és a feminizmus bizonyos körökben még ma is szitokszónak számít Magyarországon, de a feminista irodalomkritika mellett a vitatott, a kulturális fordulathoz kapcsolódó elméletek között jelenik meg a tanulmányban a posztkolonializmus, az új historicizmus és a *queer studies*.

A kötet izgalmas vállalkozás, érdekes lehet, hogy mennyi külföldi reakciót váltott ki. A magyar irodalom külföldi elismertségének elősegítése fontos cél, és a kötetben megjelenő, változatos témájú, a külföldi irodalmakra is figyelő és nemzetközi irodalomelméleteket is használó tanulmányok sikerrel hívhatják fel a külföldi kutatók és az irodalom iránt komolyabban érdeklődők figyelmét a magyar irodalom alkotásai iránt. Az olvasóbarátabb, több magyarázatot tartalmazó felépítés még könnyebbé tehetné volna a külföldi olvasó dolgát (aki általában igen keveset tud a magyar kultúráról), és talán több embert érthetett volna el. Mindazonáltal a kötet a mai irodalomtudomány egyik meghatározó kérdésével foglalkozik, és a tanulmányok – a bevezető írást is beleértve – értékes és érdekesítő olvasmány lehetnek nem csupán a külföldi, de a magyar olvasók számára is.

SCHÄFFER ANETT

Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár-Szabó Zoltán – Lénárt Tamás (szerk.): Verskultúrák

A LÍRAELMÉLET PERSPEKTÍVÁI

Ráció, Bp., 2017. 568 old. 4125 Ft

Nincs könnyű dolga a recenzensnek, amikor ilyen sokszerzős és sokszínű tanulmánykötetről kell véleményt formálni. A *Verskultúrák* egyértelműen komoly, nagy horderejű könyv terjedelme, tematikus gazdasága és a benne tárgyalt korszakok sokasága miatt is. Képet nyújt a jelen líraértelmezési kereteiről – hogy mennyire átfogóan, arról majd később. Mégis hogyan lehet közelíteni egy ennyire széttartó tanulmánygyűjteményhez, amelynek darabjait csak az köti össze, hogy mind a lírával foglalkozik? Mérlegelni azt érdemes, hogy az egyes szövegek mennyire aktuálisak, és milyen újdonságokat tartalmaznak a szakmai olvasó számára. Fontos követelmény lehet, hogy az egyes tanulmányok mutassanak túl tárgyukon, egy-két vers vagy egy-egy életmű meggyőző elemzése nem kielégítő, ha nem nyit újabb távlatokat.

A kötet a jól strukturált, invenciózus írásokban ugyanúgy bővelkedik, mint a színvonalasabb szemináriumi dolgozatok szintjén maradó szövegekben. A tartalomjegyzéket fölülve is szembevetendő az ókori szerzőkkel foglalkozó írások hangsúlyos szerepeltetése, melyek főleg műfajelméleti kérdéseket tisztáznak. Az előszóban megfogalmazott szerkesztői szándék szerint a „líra egyre inkább olyasvalamiként jelenik meg a társadalmi kommunikáció színterein [...], amivel szembesülni idegesítő vagy bosszantó. A líraelmélet feladatkörének emiatt annak megvizsgálására is ki kellene terjednie, hogy miként lehetne oldani ezt az irritációt.” (10. old.) Ennek a célkitűzésnek azonban a *Verskultúrák* nem tesz eleget, hiszen a szakmai olvasó számára is nehéz a könyv egé-